

با توجه به این که تحقیق و تفحص از مؤثرترین ابزارهای نظارت پارلمان بوده و قانون اساسی با ذکر عبارت «تمام امور» اختیارات بسیار وسیعی را در این رابطه قائل شده و عبارت مذکور در مفهوم مادی همه مسائل داخلی و بین‌المللی و در مفهوم سازمانی، تمام سازمان‌ها و مقامات را مشمول اصل نظارت مقرر در اصل ۷۶ قانون اساسی نموده است؛^۱ در خصوص محدوده قانونی اصل فوق ابتدا پیش‌نویس و خود اصل مذکور را در قانون اساسی و آنگاه در تفسیرهای شورای نگهبان و تحولات در دیدگاه شورای مذکور و انعکاس آن در آیین‌نامه داخلی را بررسی می‌کنیم تا چارچوب و محدوده قانونی برای تحقیق و تفحص در مورد نهادهای بخش عمومی به‌ویژه سه نهاد مذکور مشخص شود:

اصل ۶۷ پیش‌نویس قانون اساسی جمهوری اسلامی مقرر می‌داشت: «مجلس شورای اسلامی حق تحقیق و تفحص در هر یک از امور کشور را دارد».

اصل ۷۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در جلسه سی و دوم خبرگان قانون

۱. دکتر هاشمی، سید محمد: حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، جلد دوم، نشر دادگستر، ۱۳۷۹، ص ۲۱۲.

اساسی مطرح شد و نایب رئیس مجلس شهید بهشتی فرمودند اصلی که در گروه هفت نفری تهیه و به جلسه مشترک گروه‌ها فرستاده شده بسیار کوتاه است. «مجلس شورای ملی (اسلامی) حق تحقیق و تفحص در هر یک از امور کشور را دارد».

شهید بهشتی می‌فرماید: «دیگر دوران این که به نمایندگان بگویند به شما مربوط نیست سپری شده است» و اضافه می‌کند نسبت به این اصل نظری هست؟ چون اظهارنظری نشد رأی گرفتند از ۶۶ نفر عده حاضر، ۶۵ رأی موافق و تنها یک نفر رأی ممتنع دادند.

پس اصل ۷۶ قانون اساسی از جمله اصولی است که بدون رأی مخالف و تقریباً به اتفاق آرا تصویب شده است.^۱

در جریان قرائت اصول مصوب قانون اساسی و امضای نمایندگان مجلس بررسی نهایی قانون اساسی عبارت «در هر یک از امور کشور» به عبارت «در تمام امور کشور» تغییر یافت.^۲ تا جلوی محدود شدن صلاحیت مجلس در امر تحقیق و تفحص گرفته شود.

اصل ۷۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به صراحت قلمرو صلاحیت مجلس شورای اسلامی را تمام امور کشور می‌داند و استثنایی را هم قائل نشده است ولی تفاسیر شورای نگهبان به مرور آن قلمرو را محدود کرده است.

الف) در تاریخ ۱۳۶۷/۱۰/۱ رئیس کمیسیون شوراها و امور داخلی وقت مجلس

۱. اداره کل امور فرهنگی مجلس: صورت مشروح مذاکرات مجلس بررسی نهایی قانون اساسی جمهوری

اسلامی، جلد دوم، ص ۸۴۷.

۲. منبع پیشین، ج ۳، ص ۱۸۵۸.

شورای اسلامی طی تلفنگرامی در پی درخواست جمعی از نمایندگان مجلس در مورد تحقیق و تفحص بر طبق اصل ۷۶ در خصوص علت ابطال انتخابات پانزده حوزه انتخابیه در مرحله اول دوره سوم را مطرح نموده‌اند. در این راستا از دبیر شورای نگهبان خواسته‌اند تا در جلسه مورخ ۱۳۶۷/۱/۴ کمیسیون شوراها و امور داخلی شرکت نمایند و در ضمن مدارک ابطال را شورای نگهبان کتباً به کمیسیون مذکور ارسال نماید.

ب) در پاسخ دبیر وقت شورای نگهبان طی نامه‌ای به ریاست کمیسیون شوراها و امور داخلی می‌نویسند:

«براساس نظر تفسیری شورای نگهبان اصل ۷۶ شامل مواردی از قبیل مقام معظم رهبری، مجلس خبرگان و شورای نگهبان نمی‌شود».

ج) متعاقباً شورا در مقام تفسیر اصل ۷۶ در تاریخ ۱۳۶۷/۱۰/۷ به رئیس مجلس شورای اسلامی اعلام می‌نماید: «اصل ۷۶ قانون اساسی شامل مواردی از قبیل مقام معظم رهبری، مجلس خبرگان و شورای نگهبان که مافوق مجلس شورای اسلامی می‌باشند نمی‌شود».

از آنجا که آیین‌نامه داخلی ضمن تأکید مجدد بر قلمرو اصل ۷۶، به نحوه عملیاتی شدن آن اصل اشاره می‌نماید، لذا شایسته است آیین‌نامه داخلی هم در رابطه با اصل مذکور مرور شود:

الف) قانون رفع نقایص و تکمیل آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۶۲/۲/۱۸ ماده ۱۴۸ آیین‌نامه را که در خصوص اصل ۷۶ قانون است به شرح ذیل متذکر می‌شود: «ماده ۱۴۸ در اجرای اصل ۷۶ قانون اساسی هرگاه نماینده‌ای تحقیق و تفحص در هر یک از امور کشور را لازم بداند درخواست خود را کتباً از طریق هیأت

رئیس مجلس کمیسیونی که امر مزبور در تخصیص آن است تقدیم می‌نماید و ...».

ب) به دنبال تفاسیر و ایرادات شورای نگهبان در آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۷۸/۷/۱۸ مجلس پنجم شورای اسلامی قلمرو و صلاحیت مجلس شورای اسلامی در خصوص تحقیق و تفحص مقید و مشروط گردید و ماده ۱۹۸ آیین‌نامه داخلی که در پی ایراد شورای نگهبان به مصوبه مجلس پنجم در تاریخ ۱۳۷۹/۱/۲۰ به تصویب مجمع تشخیص مصلحت نظام رسید و فراتر از تفاسیر مذکور، ممنوعیت امر تحقیق و تفحص از مقام معظم رهبری به دستگاه‌هایی که زیر نظر معظم‌له اداره می‌شوند تعمیم داده شد. لذا اصل ۷۶ قانون اساسی در ماده ۱۹۸ آیین‌نامه داخلی چنین انعکاس یافت: «در اجرای اصل ۷۶ قانون اساسی به استثنای دستگاه‌هایی که زیر نظر مستقیم مقام معظم رهبری هستند و مجلس خبرگان و شورای نگهبان هرگاه نماینده‌ای تحقیق و تفحص در هر یک از امور کشور را لازم بدانند درخواست خود را کتباً از طریق هیأت رئیسه مجلس به کمیسیونی که امر مزبور در تخصص آن است تقدیم می‌نماید و ...». مشاهده می‌شود که در ابتدای سال‌های فعالیت قانونگذار شورای اسلامی محدوده‌های ذکر شده در ماده ۹۸ آیین‌نامه داخلی وجود نداشت اما با تفاسیر شورای نگهبان و اصلاحات آیین‌نامه داخلی، قلمرو صلاحیت نظارتی مجلس به مرور محدود گردیده است. ولی باید این نکته را خاطر نشان ساخت که نص صریح قانون اساسی را با توجه به این که در رأس سلسله مراتب قواعد حقوقی ایران قرار دارد، نمی‌توان با وضع قوانین عادی و با ارائه تفاسیر از آن، مقید و محدود ساخت.

با توجه به تحولات صورت گرفته در تفسیر شورای نگهبان از اصل ۷۶ قانون اساسی و انعکاس آن در آیین‌نامه داخلی که دارای جایگاه والایی در سلسله مراتب قواعد

حقوقی ایران است؛ بنا به یک برداشت مضیق تحقیق و تفحص مجلس از آستان قدس رضوی و بنیاد مستضعفان منتفی به نظر می‌رسد؛ اگرچه مجلس چهارم در مورد بنیاد مستضعفان و جانبازان اقدام به تحقیق و تفحص نمود و همین‌طور مجلس ششم که در مورد سازمان صدا و سیما که زیر نظر مستقیم رهبری است با اجازه ایشان دست به تحقیق تفحص زد. بنابراین رویه عملی تحقیق و تفحص از این دو نهاد وجود دارد و از این لحاظ مجلس می‌تواند با طی فرایند مقرر تحقیق و تفحص لازم را انجام دهد.

ولی در یک رویکرد غیررسمی و برداشت از نص صریح قانون اساسی بنیاد مستضعفان که اموال آن متعلق به عموم است و دارای سرمایه گسترده‌ای است که تأثیر بلاتردید در وضعیت اقتصادی، اجتماعی جامعه دارد یا آستان قدس رضوی که ثروتمندترین نهاد مذهبی در دنیاست و تأثیرات سیاسی، فرهنگی و اقتصادی غیرقابل انکار بر جامعه دارد و از مصادیق «امور کشور» است^۱ تحقیق و تفحص نمایندگان ملت محل تردید ندارد.

دانشگاه آزاد اسلامی گرچه از اشخاص حقوقی خصوصی می‌باشد ولی به دلیل تأثیری که در زندگی میلیون‌ها دانشجو و خانواده آن‌ها دارد و سرمایه زیادی که دارد مؤثر در سرنوشت سیاسی و اجتماعی و اقتصادی جامعه است و از جمله مصادیق «امور کشور» می‌باشد. بنابراین مشمول تحقیق و تفحص نمایندگان محترم مجلس باید باشد. دانشگاه آزاد اسلامی به دلیل آن‌که ایجاد و تأسیس آن به موجب قانون بوده و از نظر عملکرد نیز تحت نظارت قوانین و مقررات وزارت علوم قرار داشته و مدارک صادره از سوی آن اعتبار رسمی و دولتی دارد و از نظر کارکردی نیز وظایف دانشگاهی دولتی را نیز به انجام می‌رساند، مشمول نظارت و تحقیق و تفحص مجلس است. باید توجه داشت که تحقیق و تفحص در تمام امور کشور شامل تمام اموری است که به نحوی می‌تواند در زندگی و حیات عمومی مردم نقش موثری داشته باشد.

۱. اصل ۷۶ قانون اساسی: «مجلس شورای اسلامی حق تحقیق و تفحص در تمام امور کشور را دارد».

:

: محدوده قانونی برای تحقیق و تفحص مجلس از نهادهای بخش عمومی
غیردولتی به‌ویژه آستان قدس رضوی، دانشگاه آزاد اسلامی و بنیاد مستضعفان

: خیرا... شهبازی

: بررسی‌های حقوقی

: دکتر محمد حسین زارعی

:

۱. دکتر هاشمی، سید محمد، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، جلد دوم، نشر دادگستر، ۱۳۷۹، ص ۲۱۲.
۲. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.